Cărţile bisericeşti *transilvane* în Ţara Românească în epoca domniilor fanariote (1716-1821). Difuzare, receptare şi contraofensivă ortodoxă

Daniela LUPU

Muzeul Municipiului Bucureşti
The Bucharest Municipality Museum
Bd. I. C. Brătianu, nr. 2, sector 3, Bucureşti, 030174
Personal e-mail: danielalupu67@gmail. com

Transylvanian religious books in Walachia in the era of Phanariot reigns (1716-1821). Dissemination, reception and Orthodox counteroffensive

The methods of dissemination and circulation of Romanian old book printed in Walachia in the era of Phanariot reigns (1716-1821) in Transylvania and Banat have been extensively researched. It is fully proved that despite measures of censure and prohibition of „schismatic" books across the mountains the Habsburg authorities regularly take, the liturgical book in Romanian penetrates not only in Orthodox churches, but even in the United ones. Less investigated is the reverse phenomenon, of the dissemination in the Romanian Countries of books published in the empire's printing presses during the eighteenth century and the first decades of the nineteenth century. Since the second half of the eighteenth century, as a reaction to the ban on import of Church book in the Orthodox space by imperial decrees 1768 and 1770, as well as increasing of the number of Transylvanian books entering the local market and Orthodox hierarchs start to formally react to the sales of these books in their dioceses. If at first complaints to rulers have a rather economic motivation, to stem competition, invoking the privilege granted to local print shops on the sale of religious books (1765), in time they acquire a strictly theological argument, invoking non-compliance with Orthodox church tenets (1793, 1804). It was only in 1793 in Walachia the establishment of customs control over books printed in other places, especially in printing presses from Blaj and Sibiu and acceptance for sale only after prior verification made by representatives of the Archdiocese (for religious books) and of the Reign (for those with secular content). Thus import of Transylvanian book was not banned, but only subject to the confessional and moral censorship.

Our research follows dissemination practices and how Transylvanian books are received by the Romanian society against the background of prohibitive measures taken by local authorities. Our documentary support was constituted by deeds issued by hierarchies and rulers of Walachia on imports of books from the Habsburg Empire, as well as the writs on specimens preserved in various collections, which entered the Walachia during the mid-eighteenth century, until the mid-nineteenth century.

Key words: Walachia, old Romanian book, notes, methods of distribution, books sale, privilege

Difuzarea şi circulaţia cărţilor de cult tipărite în Ţara Românească în epoca domniilor fanariote (1716-1821) în Transilvania şi Banat au fost intens cercetate. Este demonstrat că, în pofida măsurilor de cenzură şi de interzicere pe care le-au luat periodic autorităţile habsburgice, cartea liturgică în limba română a reuşit să pătrundă în bisericile ortodoxe, precum şi în cele unite.

Mai puţin investigat a fost fenomenul opus, al difuzării în Ţara Românească a cărţilor publicate în tipografiile Imperiului Habsburgic în cursul secolului al XVIII-lea şi primele decenii ale secolului al XIX-lea. Urmărind acest subiect am constatat că, dacă anterior avem cazuri izolate

(cărți primite în dar sau procurate din interes profesional de intelectualii vremii), după înființarea tipografiilor destinate producerii cărților bisericești pentru românii din Ardeal, de la Blaj, Sibiu, Buda, numărul cărților transilvane intrate în Țara Românească sporește considerabil comparativ cu perioada precedentă. Riscăm această afirmație, fără a avea la îndemână date statistice, doar pornind de la faptul că din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cărțile tipărite în Transilvania ajung la rândul lor obiectul cenzurii și interdicțiilor emise de Domnie și Biserică.

Din documentele vremii rezultă că aceste cărți erau cumpărate de preoți și credincioși, făcând concurență celor produse în tipografiile autohtone. Asta explică reacția ierarhilor munteni care cer imperios, printr-o serie de acte adresate domnilor (anaforale) sau direct enoriașilor (înștiințări), ca aceste cărți, fără o verificare prealabilă făcută de Biserică, să nu fie primite în țară, să nu fie cumpărate, nici citite.

În aceste condiții ne-am propus ca, pornind de la măsurile prohibitive luate de autoritățile autohtone, să urmărim practicile de difuzare și modul de receptare a cărților *transilvane* de către societatea românească. Am avut ca principal suport documentar actele emise de ierarhii și domnii Țărilor Române referitoare la importul de carte din Imperiul Habsburgic, precum și însemnările de pe exemplare care au intrat în Țara Românească în perioada cercetată.

Alarmate de numărul mare de cărți bisericești venite de peste munți, care puneau în pericol Unirea cu Biserica Romei, autoritățile habsburgice au luat periodic măsuri de interzicere a intrării „*cărților schismatice*" în Transilvania și Banat. Deși aceste măsuri erau aparent menite să preîntâmpine folosirea lor de către românii greco-catolici, ele afectau în egală măsură și pe cei ortodocși. Amintim decretele din: 23 noiembrie 1746 (care interzicea importul de carte din Țara Românească și hotăra ca exemplarele aflate în folosința uniților să fie confiscate); 18 iunie 1747 (care dispunea ca orice carte *schismatică* sosită la frontieră să fie revizuită sau cenzurată în prealabil de părinții iezuiți și după aceea să fie eliberată proprietarului); 6 iunie 1768 (prin care se interzicea importul de cărți atât din Țara Românească și Moldova, cât și din Rusia); decretul din 1770 (prin care se interzicea orice import de carte din Țările Române)[1].

Aceste măsuri prohibitive nu au putut zăgăzui pătrunderea și folosirea cărților liturgice imprimate în Țările Române în toate bisericile românești. În anul 1771, episcopul Athanasie Rednic se plângea guvernului că Transilvania era invadată de cărți muntene, care strică rosturile Tipografiei din Blaj și tulbură credința uniților, iar în 1772, cerea urmărirea colportorilor de carte și a preoților și monahilor veniți din Muntenia și Moldova[2].

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ca o reacție la interzicerea importului de carte bisericească din spațiul ortodox în Imperiul Habsburgic, precum și a sporirii numărului de cărți *transilvane*, care intră pe piața locală și ierarhii ortodocși din Țările Române încep să reacționeze oficial la vânzarea acestor cărți în eparhiile lor. Trebuie precizat că reacția oficială a ierarhilor ortodocși față de cartea bisericească *transilvană* vine mult mai târziu, comparativ cu cea a autorităților habsburgice.

În legătură cu acest subiect avem ca suport documentar trei acte esențiale: hrisovul din 23 martie 1765, prin care domnul Ștefan Racoviță interzice vânzarea cărților bisericești tipărite în alte părți în eparhia Mitropoliei Țării Românești[3]; anaforaua din 6 martie 1793 prin care mitropolitul Filaret al II-lea cere interzicerea importului de carte bisericească tipărită în Transilvania, la Blaj și Sibiu, cu rezoluția domnului Alexandru Moruzi din 2 aprilie 1793 prin care se aprobă cererea[4]; anaforaua din 23 septembrie 1804 prin care mitropolitul Dosithei Filitti cere instituirea controlului vamal asupra cărților tipărite în Imperiul Habsburgic, cu rezoluția domnului Constantin Ipsilanti din 25 octombrie 1804 prin care se aprobă cererea[5].

Concurența dintre tipografiile locale (a Mitropoliei, a Episcopiei Râmnicului și a Episcopiei Buzăului), care tipăresc de multe ori într-un an același titlu, la care se adaugă după anul 1750 pătrunderea pe piața din Țara Românească cu precădere a cărților tipărite la Tipografia Episcopiei greco-catolice de la Blaj, a făcut necesară reglementarea condițiilor de vânzare a cărților bisericești.

Prima luare de poziție o are mitropolitul Grigore al II-lea (1760-1787) în timpul căruia Tipografia Mitropoliei are o intensă activitate și care este direct interesat ca tot ce aceasta producea, cu mare cheltuială și osteneală, să se și vândă. În 1765 el se plânge domnului Ștefan Racoviță că din cauza cărților care vin din afară, Tipografia Mitropoliei este în pericol să-și înceteze lucrul. Ca urmare a acestei anaforale, domnul emite hrisovul din 23 martie 1765 prin care se acordă mitropolitului privilegiu de vânzare a cărților produse în tipografia proprie și se interzice vânzarea cărților bisericești tipărite în *alte părți* în eparhia Mitropoliei: *„Dar fiindcă de la o vreme încoace să obicinuise de aducea cărți și de la alte părți tipărite, și de la alte tipografii, și le vindea aici în București sau și în alte orașe ce sănt în eparhia părintelui*

Mitropolitu, precum vrea, făcând alişveriş aceea, şi din pricina aceasta era ca să să zăticnească a nu să mai lucra tipografiea de aici. Deci un lucru ca acesta, ce prin meşteşugul tipografului Mitropolii să pot face cărţi de toată trebuinţa ţării, socotit-am Domnia mea că nu este trebuinţă a să mai aduce acest fel de cărţi de la alte tipografii (…). Şi printr-această carte a Domnii mele dăm poruncă: acest fel de cărţi ce vor veni de la alte tipografii să fie oprite a nu să vinde în toată eparhia părintelui Mitropolitului, fără numai să să protimisească a să vinde cărţile ce să tipărescu aici la tipografia sfintei Mitropoli"[6].

Hrisovul interzice vânzarea directă a cărţilor tipărite în alte centre tipografice, dar, contrar aparenţelor, nu interzice intrarea lor în ţară de vreme ce prevede că persoanele ce vor aduce cărţi din alte locuri: „*să nu aibă voie a le vinde, fără numai să arate câtă iaste cheltuiala acestor cărţi şi să-ş ia banii de la tipografu de aici* (al Mitropoliei, n.n.) *şi cărţile să rămâie pe sama tipografului să le vânză sau cu tocmală să-se aşaze, odihnind pe tipografu de aici, şi atunci să aibă voie să le vânză*"[7]. Se precizează locurile în care era permisă vânzarea acestor cărţi şi persoanele abilitate să le vândă. Se stabileşte ca drept de comercializare să nu mai aibă orice prăvălie din oraş ci doar câteva, ale negustorilor de încredere. În concluzie, vânzarea cărţilor străine se putea face în continuare, dar cu avizul şi sub controlul Mitropoliei.

Problema vânzării cărţilor tipărite în alte locuri a fost reluată peste aproape trei decenii, în vremea mitropolitului Filaret al II-lea (1792-1793). Imediat după instalarea în scaun (în septembrie 1792), el reorganizează Tipografia Mitropoliei şi la puţină vreme, prin anaforaua din 6 martie 1793, cere domnului reconfirmarea actului din 1765. Acum mitropolitul nu mai vorbeşte în general de cărţi tipărite în alte părţi sau *de la alte tipografii*, ci nominalizează direct pe cele care îi fac concurenţă neloială: tipografiile de la Blaj şi Sibiu. „*Însă după atâta osteneală a noastră şi trudă ce facem, împotrivă ne stă aducerea şi vânzarea cărţilor din pământuri streine şi mai vârtos din ţara Transilvaniei, care se tipăresc atât la Episcopia Uniţilor, cât şi la Sibii, cu nume de ortodoxie, din care nu numai că se pricinueşte oprirea cărţilor noastre de a să trece, ci poate şi vreo sământă de vreo sminteală să să alunece înlăuntru*[8].

Filaret insistă asupra faptului că, în baza privilegiilor pe care le aveau aceste tipografii, autorităţile habsburgice interziceau pătrunderea cărţilor muntene în Transilvania. De aceea mitropolitul cere protejarea tipografiilor autohtone (de la Bucureşti şi Râmnic) prin aplicarea unor măsuri similare şi în Ţara Românească: „*Deci, ca să lipsească această rea urmare, ne rugăm înălţimei tale ca cu luminată poruncă şi domnească hotărâre şi priveleghi să fie oprite a nu să mai trece aici în ţara mării tale cărţi rumâneşti dintr-alte ţări, fiindcă şi cei de acolo nu îngăduiesc a trece cărţi de ale noastre la dânşii, după priveleghiurile ce au acele tipografii de la stăpânitorii lor. Şi niminea să nu fie volnic a cumpăra vreo carte care nu va fi însemnată cu pecetea sfintei Mitropolii la început. Şi într-acest chip urmându-se, şi credinţa va fi păzită de smintêle şi tipografia va mêrge spre sporire*"[9].

Cererea a fost aprobată de domnul Alexandru Moruzi care, la 2 aprilie interzice importul de carte bisericească de peste munţi, poruncind: „*ca acest fel de cărţi pentru rugăciuni şi slujbe bisericeşti, făr de a nu fi supt pecetea şi semnul Sfintei Mitropolii a ţării aceşteia să nu să mai primească aici, nici să-se cumpere de nimeni aici*". La fel ca în 1765, şi în 1793 se interzice vânzarea cărţilor *transilvane*, dar se menţine excepţia: cele verificate şi aprobate de Mitropolie puteau să intre în ţară şi puteau să fie vândute.

Actul din 1793 cuprinde şi prima menţionare documentară a cărţilor bisericeşti cu adresă editorială falsă, care pentru a putea fi vândute românilor ortodocşi aveau pe pagina de titlu indicaţia că s-ar fi tipărit la Râmnic, ca o garanţie a purităţii ortodoxe a textului. Mitropolitul Filaret nu numeşte direct tipografia care ar fi produs aceste falsuri, ci le atribuie generic „uniţilor": „*Mai vârtos că acei uniţi, ca să aibă cărţile lor ipolipsis, fiindcă pravoslavnicii creştini se feresc de dânşii, la începutul multora cărţi au făcut poarta cu numele Episcopii Râmnicului ca să se înşale oamenii şi să le cumpere. Iar la altele nici cum nu să arată de unde sunt tipărite*". Cercetările din secolul trecut au demonstrat existenţa acestor falsuri, care au fost atribuite Tipografiei de la Blaj sau tipografilor blăjeni. Au fost identificate pe teren trei exemplare: „Minei" din 1780, „Apostol" din 1784 şi „Octoih" din 1788[10].

Anaforaua mitropolitului Dosithei Filitti (1793-1810) din 23 septembrie 1804 readuce în discuţie cărţile tipărite la Blaj puse în vânzare în Ţara Românească, inclusiv pe cele cu adresa editorială falsă. Mitropolitul arată că: „*încă din trecut noie[m]vr[ie] aflând de vânzarea unor cărţi ce au venit dinlăuntru, den Blaju tipărite, adică patru tomuri coprinzătoare de cele şapte taine bisericeşti i nişte Trioade şi Apostole, am întrat în cercetare şi văzându-le pline de veninu apusênilor, cum şi porţile de la Trioade şi Apostole spre amăgirea celor proşti puse ca când s-ar fi tipărit în Râmnec (…). Şi la Trioade, lipsă Slujba Sf. Grigorie Palamaru.* Dosithei este revoltat că deşi încă de atunci dând *„poruncile noastre de obşte către preoţi să le facă ştiut a nu îndrăzni cinevaşi să cumpere asemenea cărţi şi cei ce vor fi apucat să cumpere să le dea înnapoi şi să-şi ia banii, acum vedem că tot să află aice de vânzare"*[11].

Cărţile bisericeşti tipărite în Ardeal („*dinlăuntru*"),

spune mitropolitul Dosithei, au fost respinse şi în Moldova, prin urmare: „*găsim şi noi cu cale ca să să dea luminatele poruncile mării tale pe la vameşii din hotarăle ţării a nu mai îngădui să treacă acest fel de cărţi (…). Şi pentru cele care să află aciia să să porunciască starostii de neguţători ca, împreună cu omul Mitrop[olii], să meargă pe supt cumpăt şi oriunde va găsi cărţi de acestea să le pecetluiască a nu să mai vinde şi să să trimită înnapoi de unde s-au adus"*. În sprijinul cererii sale mitropolitul invocă şi actul din 1793: „*Pentru această pricină şi răp[o]s[atul] frate mitrop[olit] Filaret fusese făcut arătare mării sale, Alexandru vodă Muruzi prin anafora şi să şi fusese embodisit venirea cărţilor streine dinlăuntru"*. Prin urmare, la 25 octombrie 1804, domnul Constantin Ipsilanti aprobă cererea mitropolitului dând poruncă: „*către vameşii de la hotarăle ţării, să nu mai îngăduiască a trece acest fel de cărţi aici în ţară. Aşijderea să faci această arătare prin notă spre cinstita Agenţie ca să le facă ştiut înnăuntru acelor neguţători că nu sunt slobozi a mai aduce aici cărţi de acestea*"[12].

Confruntat cu aceeaşi problemă, mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache a emis o carte pastorală cu titlul: *Pentru combaterea catehismului mare, lucrarea uniţilor din Ardeal*, difuzată ca foaie volantă, tipărită apoi la Iaşi în 1805 cu numele episcopului de Huşi, Meletie, intitulată: *Înştiinţare despre cărţi tipărite în Ardeal*"[13]. Preoţii sunt atenţionaţi că s-au adus cărţi, care în urma „cercării" s-a descoperit că unele: „*sunt pline de socotealele [ceale rele] ale apusenilor ce sunt împotriva maicii noastre Bisericii Răsăritului*" (*Teologie dogmaticeasc*ă *cuprinzătoare de cele şapte taine* şi *Catihis mare*) iar altele, cum ar fi *Triodul*, au fost „stricate", scoţându-se slujba Sf. Grigore Palama: „*ca acela ce iaste foarte potrivnic Latinilor*". Episcopul le porunceşte să nu cumpere şi să nu citească aceste cărţi şi mai ales să nu-şi lase fiii să le citească: „*ca să nu să închipuiască în mintea tinerilor oarecare reale socoteale, de suflet vătămătoare şi de munca vecinică pricinuitoare, ci să vă îndestulaţi, precum părinţii noştri (…), cu cărţile ceale bisericeşti ce să tipăresc în Ţara Românească şi aicea în Moldova*"[14].

Şi în prefeţele cărţilor imprimate acum editorii atenţionează clericii şi credincioşii, atât pe cei din Principate, cât şi pe cei din Transilvania, să nu se atingă de tipăriturile de la Blaj: „*Încă şi de cele bisericeşti care de ei să tipăresc să ne păzim că, precum lucru au arătat, şi pre acelea le strică; că aşa au făcut în Trioade, aşa în Liturghii, aşa în Molitvenice şi în altele, că şchiopătând ei întru amândoao gleznele ca popii ruşinii, nici papistaşi curaţi sânt, nici Răsăriteni nestricaţi*"[15].

Din cele expuse mai sus rezultă că, în pofida măsurilor prohibitive luate de Biserică şi Domnie, cărţile tipărite în Transilvania pătrundeau cu uşurinţă în Ţara Românească. Căile de difuzare erau diverse iar persoanele implicate destul de greu de controlat. Odată trecute graniţa, tipăriturile erau difuzate de colportori sau puse în vânzare de negustorii cu prăvălii în oraşe, un loc bun de desfacere fiind şi târgurile anuale – bâlciurile. Prăvăliile în care se vindeau cărţi erau numeroase în Bucureşti, de vreme ce mitropolitul Grigore al II-lea ceruse în 1765 domnului ca numărul lor să fie limitat, iar negustorii să fie selectaţi de tipograful Mitropoliei: „*şi iarăşi printr-această carte a Domnii mele poruncim ca să nu aibă voie toţi prăvăliaşii a vinde cărţi, fără numai la 2 sau la 3 locuri, unde vor fi neguţători de credinţă, care prin alegerea tipografului vor fi ştiuţi şi de Prea Sf. părintele mitropolitul ţării. Asupra acelora să le dea vânzarea cărţilor şi numai ei să aibă voie a vinde cărţi iar nu alţii*"[16].

Spre sfârşitul secolului, editorii de la Sibiu şi Blaj nu se sfiesc să ceară învoire de desfacere directă pentru cărţile proprii. Aşa procedează Petru Barth care, la începutul anului 1792, aduce în Ţara Românească un transport mare de cărţi din tipografia proprie. La 23 martie 1792 el adresează primarului din Sibiu cererea de prelungire a privilegiului de a tipări carte de cult cu literă chirilică, motivând că-şi găsise o nouă piaţă de desfacere: „*am întreprins, nu fără succes, o călătorie cu cărţile editate de mine în Ţara Românească şi am speranţe pentru desfacerea lor şi pe mai departe*"[17]. Este posibil ca anaforaua mitropolitului Filothei din 1793 să fi fost declanşată tocmai de acţiunea lui Barth.

La începutul anului 1795 conducerea Tipografiei din Blaj trimite Divanului Ţării Româneşti, prin intermediul consulului austriac, o „*tipărită înştiinţare*", însoţită de o „însemnare de felurimile cărţilor ce au de a le tipări acum nouă în limba românească", cerând acordul pentru difuzarea lor. Lista cuprindea atât cărţi „politiceşti" şi didactice, cât şi cărţi liturgice sau teologice. La 4 martie 1795, Alexandru Moruzi transmite mitropolitului Dosithei Filitti oferta blăjeană, cerându-i să verifice conţinutul cărţilor bisericeşti şi să-l anunţe pe care acceptă să fie vândute în ţară. Domnul îl înştiinţează că dintre publicaţiile laice a interzis intrarea în ţară a celor care fac referire la „*firi şi obiceiuri turceşti*" şi a gazetelor, în timp ce manualele: „*geografii, fizica, filozofia şi altele asemenea, aceste sunt slobode*"[18]. Din document rezultă clar că mitropolitul avea drept de control asupra cărţilor de cult şi teologice, în timp ce tipăriturile cu conţinut laic erau supuse aprobării domneşti.

Nu erau de asemenea supuse interdicţiilor cărţile tipărite în Transilvania cu aprobarea (*blagoslovenia*)

mitropoliților Ungrovlahiei sau cu îngrijirea unor înalți ierarhi, precum Iosif episcopul Argeșului, a căror implicare garanta puritatea ortodoxă a textelor. Este cazul *Mineelor*, care se tipăresc în anii 1804-1805 în Tipografia Universității din Buda cu îndreptarea traducerii făcută de Iosif și cu cheltuiala doctorului Ioan Molnar Piuariu. Exemplarele destinate vânzării în Țara Românească au pe pagina de titlu mențiunea că s-au tipărit: „*cu voia și blagoslovenia*" mitropolitului Dosithei Filitti.

În stadiul actual al cercetării, este greu de stabilit cât de eficiente au fost reglementările importului de carte publicată în Transilvania sau în celelalte tipografii din Imperiul Habsburgic și în ce măsură au fost ele aplicate în practică. În urma centralizării însemnărilor publicate până în prezent rezultă că majoritatea exemplarelor care se găsesc astăzi în Muntenia și Oltenia au intrat și au circulat pe teritoriul Țării Românești după 1800 și mai ales după 1830. Lectura acestor însemnări ne relevă modul în care oamenii vremii interacționau cu cărțile *transilvane*. Interesant este faptul că cei care le dețin nu pun la îndoială conținutul lor ortodox. Sunt cumpărate atât de clerici, preoți de mir sau monahi, cât și de laici, pentru uz personal sau pentru a fi dăruite bisericilor. Am selectat din aceste însemnări doar pe cele care atestă circulația exemplarelor până la 1830, dată după care importul cărților va fi supus altor reglementări.

În 1810, *Acatistul* tipărit la Buda în 1807 a fost cumpărat de la Pitești cu patru taleri și 10 parale[19]. Popa Stan din Brebu cumpără în 1817 *Molitvenicul* imprimat la Blaj în 1793: „*ca să-mi fie pentru treaba mea*"[20] iar în 1821, *Molitvenicul* blăjean din 1784 este vândut de popa Constantin din Caracal lui Ioanichie, eclesiarhul mănăstirii Hurez cu cinci taleri[21]. *Penticostarul* de Blaj din 1808 ajunsese în 1817 la București, în proprietatea popii Vlad de la biserica Sf. Voievozi „din ulița Târgoviștii" (acum în cartierul Grivița)[22]. Monahul Roman de la mănăstirea Sinaia cumpără și dăruiește în 1824 mai multe cărți bisericii din satul Bertea (jud. Prahova), printre care și *Evanghelia* tipărită la Sibiu în 1806[23]. *Apostolul* de la Blaj din 1814 a fost cumpărat în 1815 de medelnicereasa Sultana Fălcoianca pentru a-l dărui ctitoriei sale, biserica din Isteu (jud. Saac), danie care a fost întărită cu mare blestem[24].

Măsurile de interzicere și de control a importului de carte bisericească din Imperiul Habsburgic dovedesc faptul că de la mijlocul secolului al XVIII-lea Țara Românească devenise o piață de desfacere pentru tipografiile de la Blaj, Sibiu și Buda. În condițiile în care în epoca domniilor fanariote mitropoliții și episcopii locului sunt principalii editori de carte bisericească, iar tipografiile lor funcționează ca adevărate case editoriale, este de înțeles de ce ei sunt primii care reacționează la pătrunderea cărților de peste munți, care împiedică vânzarea cărților proprii.

Dacă la început plângerile înalților ierarhi aveau mai degrabă o motivație economică, de stăvilire a concurenței (1765), invocându-se privilegiul acordat Tipografiei Mitropoliei cu privire la vânzarea cărților bisericești, cu vremea ele recurg la o argumentare pregnant teologică, acuzându-se încălcarea dogmelor bisericii ortodoxe (1793, 1804). Mitropoliții urmăresc două obiective: obținerea dreptului de întâietate (*protimisis*) în domeniul vânzării cărților proprii: acordat în 1765 și instituirea dreptului de control asupra cărților liturgice *transilvane* importate: acordat în 1793 și confirmat în 1804. Prin obținerea acestor privilegii se asigurau că tipografia proprie le va aduce un venit mare și constant, care să le permită continuarea activității de editare și că vor avea cadrul legal pentru verificarea conformității dogmatice a cărților bisericești venite din afară. Aceste două obiective sunt clar exprimate în actul din 1793, când mitropolitul Filaret spune că „*într-acest chip urmându-se, și credința va fi păzită de smintêle și tipografia va mêrge spre sporire*". Astfel, Biserica putea veghea asupra purității ortodoxe a textelor, concomitent cu apărarea propriilor interese economice, aspect care nu era de neglijat având în vedere că mitropoliții erau datori să susțină financiar atât utilarea tipografiilor, cât și imprimarea cărților.

Interzicerea importului de carte bisericească, enunțată de toate cele trei documente, nu a fost coerent aplicată în practică, deoarece concomitent erau prevăzute și excepții de la regulă: cărțile verificate și aprobate de Mitropolia Ungrovlahiei puteau să intre în țară și puteau să fie vândute.

Reglementările au avut în vedere cărțile de cult și teologice și nu au vizat cărțile didactice și științifice imprimate în Imperiul Habsburgic, al căror import a fost privit cu bunăvoință și chiar încurajat de către Domnie. Cenzura cărților străine, instituită în 1793, a fost exercitată de reprezentanții Bisericii (pentru cărțile de cult și teologice) și ai Domniei (pentru cele cu conținut laic). Așadar, în epoca domniilor fanariote importul de carte *transilvană* nu a fost interzis, ci doar supus unei cenzuri de ordin confesional și moral.

Note:

1. În legătură cu decretele imperiale care interzic importul de carte bisericească din spaţiul ortodox a se vedea Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902, pp. 357, 360; Ioan Moga, *Contribuţii privitoare la tipărirea cărţilor bisericeşti în veacul al XVIII-lea, pentru românii din Transilvania şi Ungaria*, în vol. *Omagiu mitropolitului Nicolae Bălan*, Sibiu, 1940, p. 584-593; Virgil Molin, „Tiparniţa de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705-1800)", în *Mitropolia Olteniei,* anul XII (1960), nr. 7-8, pp. 463-465, 468; Mihai Săsăujan, *Habsburgii şi Biserica Ortodoxă din Imperiul austriac (1740–1761). Documente*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 304–308; Zenovie Pâclişanu, *Istoria Bisericii Române Unite*. Ediţie îngrijită de Ioan Tîmbuş, Ed. Galaxia Gutenberg, 2006, pp. 384, 454-455.

2. *Ibidem*, pp. 455-456; Dimitrie Coravu, „Aspecte ale activităţii de tipărire şi răspândire a cărţilor bisericeşti româneşti în Transilvania, Muntenia şi Moldova în secolul al XVIII-lea*"*, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XXXV (1967), nr. 11-12, pp. 1221-1222.

3. T. G. Bulat, „Tipografia Mitropoliei Bucureştilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (1754-1810)", în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXXVII (1969), nr. 7-8, pp. 794–795.

4. V. A. Urechia *Istoria românilor, curs făcut la Facultatea de litere din Bucureşti,* tom. V (1793-1796), Bucureşti, 1892, pp. 16-17 şi T. G. Bulat, *op. cit*., p. 806.

5. România. Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC), Fond. *Mitropolia Ţării Româneşti*, pach. DXXXII/1, 2 f. (copie).

6. T. G. Bulat, *op. cit*., pp. 794-795.

7. *Ibidem*, p. 794.

8. V. A. Urechia, *op. cit*., pp. 16-17;T. G. Bulat, *op. cit.,* p. 806.

9. *Ibidem*, *loc. cit*.

10. Ioan Bianu, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche* (BRV), IV, Bucureşti, 1944, 181, pp. 96-97; Valeriu Leu, Ion Voina *„Două falsuri ale tipografiei de la Blaj semnalate în judeţul Caraş-Severin"*, în *Banatica*, vol. VI, Reşiţa, 1981, pp. 380-393.

11. *„Anaforaua mitropolitului către Domn, ca să s[e] poprească a nu mai aduce nimeni din neguţători cărţi bisericeşti tipărite în Ţara Nemţească spre vânzare aici în ţară"*(ANIC, Fond. *Mitropolia Ţării Româneşti*, pach. DXXXII/1).

12. *Ibidem.*

13. Deoarece pastorala mitropolitului Veniamin Costachi nu a fost inclusă în BRV, deşi fusese publicată în 1924, citim din Înştiinţarea episcopului Meletie reprodusă în volumul IV. Pentru primele menţionări bibliografice ale celor două pastorale a se vedea Constantin A. Stoide, *Comerţul cu cărţi dintre Transilvania, Moldova şi Ţara Românească între 1730 şi 1830*. Ediţie îngrijită şi cuvânt înainte de I. Caproşu. Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2005, n. 1390, pp. 455-456.

14. BRV, IV, 300, pp. 122-123.

15. Prefaţa către cititori a monahului Grigore, traducătorul scrierii lui Nichifor Callist Xantopulul, *Tâlcuire pre scurt la antifoanele celor opt glasuri* tipărită la mănăstirea Neamţ în 1817 (*ibidem*, III, 950, p. 192).

16. T. G. Bulat, *op. cit*., p. 795.

17. Nicolae Bănică-Ologu, *Contribuţia cărţii râmnicene la formarea conştiinţei naţionale româneşti*, în vol. *Valori bibliofile din patrimoniul cultural naţional*, I, Râmnicu-Vâlcea, 1980, p. 48.

18. V. A. Urechia, *op. cit*., tom. V, pp. 16-17. Constantin A. Stoide, *op. cit*., pp. 451-452.

19. Daniela Lupu, „Însemnări pe cărţi vechi româneşti din colecţia Muzeului Judeţean Buzău", în *Mousaios*, vol. X, 2005, pp. 208-209.

20. Ilie Corfus, Însemnări de demult, Iaşi, 1975, p. 21.

21. *Ibidem*, pp. 219-220.

22. Elena Mosora, Doina Hanga, *Catalogul cărţii vechi româneşti din colecţiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga",*Cluj Napoca, 1991, 422, p. 161.

23. Maria, Dulgheru, „Însemnări manuscrise pe cărţi vechi româneşti din judeţul Prahova", în *Anuarul Muzeului de istorie şi arheologie Prahova. Studii şi cercetări*, I, Ploieşti, 1984 p. 258.

24. Ilie Corfus, „Însemnări de pe manuscrise şi cărţi de cult privind istoria Bisericii Ortodoxe Române", în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XCIV (1976), nr. 7-8, p. 812.

Bibliography:

Bănică-Ologu, Nicolae. *Contribuţia cărţii râmnicene la formarea conştiinţei naţionale româneşti/The Contribution of Râmnic books to the formation of Romanian national conscience*. În: vol. *Valori bibliofile din patrimoniul cultural national*, I, Râmnicu-Vâlcea, 1980, pp. 41–48.

Bianu, Ioan; Simonescu, Dan. *Bibliografia românească veche / The Old Romanian Bibliography*, III, IV, Bucureşti, 1938, 1944.

Bulat, T. G. „Tipografia Mitropoliei Bucureştilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (1754-1810)"/ „The typography of the Bucharest Metropolitan Church in the second half of the 18th century (1754-1810)". În: *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXXVII (1969), nr. 7-8, pp. 791–816.

Bunea, Augustin. *Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisiu Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764/Bishops Petru Pavel Aron and Dionisije Novaković or The History of Transylvanian Romanians from 1751 until 1764*, Blaj, 1902.

Coravu, Dimitrie. „Aspecte ale activităţii de tipărire şi răspândire a cărţilor bisericeşti româneşti în Transilvania, Muntenia şi Moldova în secolul al XVIII-lea"/ „Aspects of printing and spreading religious Romanian books in Transylvania, Wallachia and Moldavia during the 18th century". În: *Biserica Ortodoxă Română*, anul XXXV (1967), nr. 11-12, pp. 1218–1228.

Corfus, Ilie. Însemnări de demult/*Writings of old*, Iaşi, Junimea, 1975.

Corfus, Ilie. „Însemnări de pe manuscrise şi cărţi de cult privind istoria Bisericii Ortodoxe Române "/ „Markings from manuscripts and religious tomes regarding the history of the Romanian Orthodox Church". În: *Biserica Ortodoxă Română*, 1976 (an. XCIV), nr. 7-8, pp. 798–818.

Dulgheru, Maria. „Însemnări manuscrise pe cărţi vechi româneşti din judeţul Prahova (I)"/„Handwritten markings on old Romanian tomes of Prahova County (I)". În: *Anuarul Muzeului de istorie şi arheologie Prahova. Studii şi cercetări*, I, Ploieşti, 1984, pp. 253–261.

Leu, Valeriu, Voina, Ion. „Două falsuri ale tipografiei de la Blaj semnalate în judeţul Caraş-Severin"/„Two forgeries of the Blaj printing house, signalled in Caraş-Severin County". În: *Banatica*, vol. VI, Reşiţa, 1981, pp. 380–393.

Lupu, Daniela. „Însemnări pe cărţi vechi româneşti din colecţia Muzeului Judeţean Buzău"/ „Markings from the old Romanian tomes of the Buzău County Museum collection". În: *Mousaios. Buletin ştiinţific al Muzeului Judeţean Buzău*, vol. X, 2005, pp. 191–219.

Moga, Ioan. „Contribuţii privitoare la tipărirea cărţilor bisericeşti în veacul al XVIII-lea, pentru românii din Transilvania şi Ungaria"/„Contributions regarding the printing of religious books during the 18th century, for the Romanians of Transylvania and Hungary". În: *Omagiu mitropolitului Nicolae Bălan/ Homage to the Metropolitan Nicolae Bălan*„ Sibiu, 1940, pp. 584–593.

Molin, Virgil. „Tiparniţa de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705-1800)"/ „The Râmnic printing press – an Orthodox weapon against Catholicism in Transylvania (1705-1800)". În: *Mitropolia Olteniei*, anul XII (1960), nr. 7-8, pp. 458–471.

Mosora, Elena; Hanga, Doina. *Catalogul cărţii vechi româneşti din colecţiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga"/The catalogue of old Romanian tomes from the collections of the „Lucian Blaga" Central University Library*, Cluj Napoca, 1991.

Pâclişanu, Zenovie. *Istoria Bisericii Române Unite/ History of the United Romanian Church*. Ediţie îngrijită de Ioan Tîmbuş, Ed. Galaxia Gutenberg, 2006.

Săsăujan, Mihai. *Habsburgii şi Biserica Ortodoxă din Imperiul austriac (1740–1761). Documente/ The Hapsburgs and the Orthodox Church of the Austrian Empire (1749–1761). Documents*, Cluj-Napoca, 2003.

Stoide, Constantin A. *Comerţul cu cărţi dintre Transilvania, Moldova şi Ţara Românească între 1730 şi 1830/ Book trades between Transylvania, Moldavia and Wallachia between 1730 and 1830*. Ediţie îngrijită şi cuvânt înainte de I. Caproşu. Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2005.

Urechia, V. A., *Istoria românilor, curs făcut la Facultatea de litere din Bucureşti/ The history of Romanians, a course of the Bucharest Faculty of Letters*, tom. V (1793-1796), Bucureşti, 1892.

Documente

România. Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Fond. *Mitropolia Ţării Româneşti*, pach. DXXXII/1, 2 f. (copie)/ Romania. The Central National Historic Archives, *The Wallachian Metropolitan Church* Fund, DXXXII/1, 2 f. (copy).